

lásosan hitt egykor a mind tökéletesebb stációk felé mutató fejlődés szükségszerűségében, egy adott pillanatban részesévé vált, legalábbis gondolatban, ennek a fejlődésnek, utóbb azonban kívülre sodródott, s valójában már csak a nosztalgia jelenti számára az egyetlen mértékadó „realitást”.

Egy kicsit új *Érzelmek iskolája* tehát az *Attünetések*. Föltétlenül figyelmet érdemel, még ha egynémely megoldása folytán nem emelkedett is az emlékezetes regények nivójára. Végel László kerüli a leírást, a szélesebb mederben áradó epikumot, ehelyett, a filmezés dinamikáját követve, inkább pattogó tömondatokban informál, vagy párbeszédelteti hőseit. Ez még nem is lenne baj, csakhogy a dialogizálók lelkiállapotáról is állandóan tudósít. Bekezdései helyenként valósággal hemzsegnék az érzelmi reakcióktól, anélkül azonban, hogy mögöttesük feltárulna. Külsőleges kommentárok maradnak tehát, melyek lehúzzák a szöveget, hiszen ha maga a párbeszéd nem tud atmoszférát teremteni, akkor az írói közbeavatkozás vajmi keveset segíthet.

Ugyanakkor a regény zárófejezete, hőszünk kifulladásig menő, godard-i nagy futása is problematikus. Kissé sztereotíp, lejáratos az, ahogyan Szőnyi Péter tudatában futás közben a regénynek csaknem minden lényeges mozzanata föl villan, ennél is zavarkeltőbb azonban, hogy a forgatás alatt Szőnyi már lefutotta egyszer ezt a távot. Nem állítom, hogy az epilógus teljesen érdektelen, sőt, az utolsó néhány sor éppen séggel nélkülözhetetlen, ám ennek ellenére kimódolt, hogy ne mondjam, „irodalmi” a befejezés.

Míndez pedig paradox módon azt a hatást váltja ki végül, mintha a „film” mégsem készült volna el, mintha „szövegkönyvet” olvastunk volna csupán, amely nem tudja kellő művészi intenzitással feledtetni az alapötlet eszmei állványzatát.

UTAS! Csaba

ÉRTELMISÉGI BARANGOLÁS

Herceg János: *Távlatok*. Forum, Újvidék, 1983

Bárhon is tartózkodik Herceg János, minden élmény gondolatokat ébreszt benne, melyeket a Mosztonga partján, „falusi magányában”, lejegyez. Mivel fogékonysága rendkívüli, az élmények pedig, legyenek azok közvetlenek — ezek vannak túlsúlyban — vagy közvetettek, valósággal áramlanak feléje, ő mindig kész befogadni őket. Minden átéltről van közölni valója, meghökkenítő aspektusokat villant elénk, összefüggései elgondolkodtatók. Érdeklődési köre tág, számára elegendő, ami másnak talán jelentéktelen impulzus, legyen az hír, katalógus, színfolt egy fest-

ményen, egy bútoradarab stb., máris reagál. A külső impulzusok indítják be a sajátosan hercegi gondolatsorokat.

Szabó Dezső élénk színekkel festett temetéséről átvált az író cényeinek és túlkapásainak röpké felidézésére. Thomas Mann naplorészleteit olvasva meglepődik a zsidók ügyében tanúsított manni magatartáson. Érdekli Hofmannsthal hatása a korabeli magyar irodalomra. Tennessee Williams emlékiratait önreklámozásnak minősíti. Hermann Janul, kortárs osztrák alkotó, említése alkalom számára, hogy sommásan kifejezze véleményét napjaink költészetéről: „Én már rég nem keresek értelmet a versben. Bölcsességet sem. Egyáltalán nem tudnám szavakba önteni, mi az, amit a költőktől várok... Mintha a költők már egyre inkább csak öniróniával tudnának felelni a kornak, amelyben élnek.” Singert nem tartja nagy írónak („a szerénységét tisztellem és a hűségét”), s kiemeli fontosságát annak, hogy jiddisül ír, mert „a nyelv minden irodalomnak egyetlen kifejező eszköze, alapanyaga és lényege”. Mailer egyik regénye kapcsán a népszerűségről és az értékről elmélkedik. Saroyan munkái kapcsán a kis népek irodalmáról medítál. A kevésbé ismert Tommaso Landolfiniben a világ véleményére füttyülő író tiszteletét. Ilyennek találja az argentin Borgest is, akitől még nem olvasott semmit (!). Nem olvasta Böll *Fürsorgliche Belagerung* c. regényét sem, de felfigyel a német kritikára, amely pongyolaságokat vél felfedezni a Nobel-díjas író regényében. Másik német író, Ludwig Renn, halála alkalmából a dicsőség mulandósága jut eszébe. Intő példának is szánja: ki nem ír a jelenről, hamar feledésbe merül. Egy másik írásában fellelhetjük a német ellenpéldát: Stefan Heym ír a valcságról és éppen ezért került kényes helyzetbe saját hazájában. (Ha Herceg János olvasta volna *Collin* c. regényét!) Sartre-ről két reflexióban is szól. Az egyikben szinte megjegyzés nélkül mesél a filozófus nőügyeiről — emlékiratai alapján, a másikkban pedig megvallja, hogy nem szerette műveit. A modernek közül szól Doris Lessingről is (merő véletlenül kerülhetett kezébe). Leggyakrabban az évfordulóhoz kötött múltbéli események birják szóra. Megtudjuk, hogy Andersen meséit nem értékeli sokra, Villon esetében fordításokat vet egybe, Pitigrilli — erotikus író — jobbnak tartja a mai pornográfiánál. Csodálattal adózik Musil prózai vállalkozásának, de nem a vállalkozás eredményének is. A legújabb német háborús regényeket nem tartja értékeseknek, majd egész Ovidiusig tekint vissza, számára Ovidius a hazavagyódást jelképezi. Martin du Gard más szimbólum: ő az el nem kötelezett író, naplóját olvasva jut erre a következtetésre. Herceg nem akar naplót vezetni, mert „az írónak nincs oka elrejtteni gondolatait a világ elől”. Inkább szépprózát szeretne írni. Kutyaíróknak írna, hiszen „... van egy nyúlregényünk, bár az se nyúlról szól, viszont az író a regény műfaji kötetelméi alól felszabadította, és hagyta, hogy élvezze a mesélés örömét”. Sajátos, hogy a mai vajdasági magyar prózára csak ez a mondattöredék jut Herceg János reflexióiban.

A *Távlatok* igazi témája, Herceg szerelme a festészet. De előrebocsátja: „Nem vagyok műkritikus, csak lelkesedéssel tudom pótolni a szakszerűség szavakban kifejezhető hiányát.” Ez a festészet iránti vonzalom Chardin, francia realista festőtől a modern festészetig terjed. Számára a festett kép „érzéki örömet adó élmény”. Amszterdamban barangolva a klasszikus flamandokról álmodozik, de a könyv igazi festőhőse minden kétséget kizáróan Picasso, amint ezt a vele foglalkozó írások száma is bizonyítja. A festő feleségének emlékiratai alapján Picassót zsarnok és önző, a művészetnek élő, az életet teljességében élvező embernek látja; üdvözlő a Guernica hazakerülését, véleménye szerint „a kor csak most kezdi felismerni önmagát Picasso művészetében”. Számára Picasso a megállapodottság tagadásának jelképe. A klasszikus modernek közül még Kokoschka, Klee és Chagall, valamint Munch („a dolgozók és magányos szerelmesek megfestője”) művészetével foglalkozik, de csak alkalmyszerűen. A legújabb festészet idegen számára. A *Szent Antal megkísértése* c. filmhez készült képekről szólva említi, hogy ezek még tetszettek neki, mert volt bennük „még legalább szín, látomás és harmonia, a festészet öröme”. A jugoszláv festők párizsi kiállításával kapcsolatban jegyzi meg: „... inkább vállalom a korszerűtlenség vádját, s tudomásul veszem, hogy elmaradtam, ehhez a világhoz nekem semmi közöm”. Űgy érzi, több köze van Tóth Menyhérthez, akihez baráti szálak is fűzték, és akit a legnagyobb kortárs magyar festőnek tart, bár a magyar festészetéről általában az a véleménye, hogy mindig néhány lépéssel lemaradva követte Európát, megelégedett a jó tanítvány szerepével.

A zene jóval kisebb szerepet kap Herceg János könyvében, mint a festészet. Karl Böhm halálhíre alkalmából írja Herceg: „En nem értője, csak élvezője vagyok a zenének”, ugyanezt vallja amikor a passiójátékról elmélkedve Bach zenéjét említi. Árulkodó az írás zárómondata: hcnnan a sok pénz ahhoz, hogy elutazzon Oberammergauba s a helyszínen élvezze a passiójátékot.

Természetesen ír Herceg János az európai metropolisokról is, amelyek szüntelenül hívják, vonzzák. Párizs és Róma Herceg titkos szerelme. Az a Párizs, amely szerinte többé már nem a világ szellemi központja, ahol a turisták tömege szállja meg a Louvre-t, ahol az utcákon muzsikuskoknak ad pénzt, mintegy adózva saját múltjának, és az a Róma, ahol a Via Appia kövei számára az emlékezés jelei, ahol Türr István, a bácskai szabadságharcos szobrát keresi. Bécsben érzi otthon igazán magát, itt dolgozott valaha apja, itt a legudvariasabbak az emberek, ide nem a csodálat vonzza, hanem az, hogy egy letűnt kor illatát érzi a levegőben, de ugyanakkor megragadja az itteni munkásmozgalmak hősiés pátosza is. Velencébe busszal utazik, legális csempészekkel együtt, abba a Velencébe, amely elszegényedett és művészete már nem rázza fel az embert. Firenzéből számára a reneszánsz végérvényesen továtűnt, „csak emlékét

siratja a világ”. Szeretné, ha Athén lenne a sport és béke jelképe. A madridi ócskapiacra könyvet vásárol. Krakkóban illegális festészeti kiállítást tekint meg. Prágában a Fleku vendéglő hangulata ragadja meg és a város szerepéről elmélkedik a népek közeledésében. Koppenhágában családottan bolyong, talán azért, mert óriási a különbség a kirakati árak és a zsebében lapuló összeg között, máskor majd valamelyik szocialista országba utazik, határozza el, „ott nem kell a fogamhoz verni a garast”. Azt tervezi, hogy egyszer eljut Temesvárra.

A távlatok vonzását kívánó, élvező Herceg János a Mosztonga fái alatt él — „házacsám ugyan nem nádtetős már, tyúkok sem kárálnak az udvaromon, viszont két öreg nyártasor között lassú hömpölygéssel vonul kertem alatt a Mosztonga” —, gondolatai azonban a nagyvilág szellemi tájain kalandoznak.

„Ahhoz, hogy az ember lépést tudjon tartani korával, meg kell szüntetni a földrajzi távolságokat”, vallja Herceg János, aki kötetbe gyűjtött rövid, de érdekes írásaiban ezt meg is teszi, de megszünteti, nem tiszteli az időszabta határokat sem — korlátok nélkül, a szellem szárnyán barangol a világban.

VARGA István

KAPOSVÁRI LEGENDÁRIUM

Mihályi Gábor: *A Kaposvár-jelenség*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1984

A könyv végén, abban a fejezetben, amely a színház tíz évét (1968-tól 1978-ig), mutatja be, a kezdetektől a társulat konstituálódásán s a közösségi ars poetica kialakulásán át az évtized négy rendezőjének (Zsám-béki Gábor, Babarczy László, Szóke István, Ascher Tamás) elvezetésekkel megrajzolt portréja után mintegy a korszak s a korszakot benutató dokumentumanyag lezárásaként következik, található a kaposvári színház jelenség voltát magyarázó evidenciák: olyan *színházmodell*i jelent, amely „*küldetésudatot*” nyújt színészeinek, azt a meggyőződést, hogy ők valamilyen nagyobb, fontosabb ügy résztvevői”, s hogy ennek a közös alkotói és emberi létnek megfelelően „új igazságok felmutatásával, új formák keresésével és színházi közösségük életvitelének, etikájának példájával *jelen kell lenniök*” közösségük, társadalmuk szellemi életében.

„Csak” ennyi a titka a kaposvári színház immár tizenöt év (a tárgyalt tíz év után, némi átszervezéssel, folytatódik a Kaposvár-jelenség) sajátos, megkülönböztetett figyelmet érdemlő helyének a magyar színházi életben. Ebbe a titokba — valójában az igazi színház működésének lényege, s semmiféle különlegességet nem kellene, hogy jelentsen — avat be a színikritikus Mihályi Gábor dokumentarista módszerrel írt, végtelen-